

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

5

ΑΡΓΥΡΗΣ
ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ
Ο ΜΑΝΟΛΗΣ
Ο ΝΤΕΛΜΠΕΝΤΕΡΗΣ

N

DIGITAL

πεζογραφία

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ
**Ο ΜΑΝΟΛΗΣ
Ο ΝΤΕΛΜΠΕΝΤΕΡΗΣ**

Ο Μανόλης σαν κοίταζε κορίτσι, κοίταζε φιλί. Το τι μπορεί να κρύψει μέσα του ένα απλό φιλί, πόσες ιστορίες, πόσα όνειρα, και πόσα αμίλητα βάσανα, αυτά δεν τα πολυένιωθε ο Μανόλης.

[...]

Μην το θαρρέψουμε όμως πάλι πως ο Μανόλης ο Ντελμπεντέρης ήταν πέτρα μοναχή, άστοργος κι άκαρδος...

Στο μοναδικό μυθιστόρημα του δημοτικιστή Αργύρη Εφταλιώτη, ο νεαρός Μανόλης, «που ονειρεύεται μεγαλύτερους κόσμους από μικρός», αρπάζει μια ευκαιρία και φεύγει για την Αγγλία, με την υπόσχεση πως θα επιστρέψει σύντομα στο νησί, κοντά στη μητέρα του και στη μνηστή του. Καθώς, όμως, αρχίζει να ταξιδεύει σε χώρες και σε πόλεις όπου δραστηριοποιούνται Έλληνες έμποροι της διασποράς, η καινούργια του ζωή τον απορροφά ολοκληρωτικά: «ταξίδευε και πήγαινε ανεμπόδιστα, αξένοιαστα, ασυνείδητα». Γνωρίζει επιτυχίες και αποτυχίες, έχει θυελλώδεις ερωτικές ιστορίες· εκμεταλλεύεται τις περιστάσεις και, με «ακούραστη δουλειά, ακαταπόνητη θέληση, κι ακοίμητη φιλοδοξία», τα καταφέρνει: γίνεται μέγας και τρανός, εγκαθίσταται στο Παρίσι. Κάποτε, ωστόσο, ο «μεθυσμένος νους» του θα ξαναβρεί τη νηφαλιότητά του, και τότε θα νοσταλγήσει την πατρίδα του.

Νά ζεϊ κανεϊ

ή νά μ'ό ζεϊ

Ο Αργύρης Εφταλιώτης γεννήθηκε στον Μόλυβο της Μυτιλήνης, την 1η Ιουλίου 1849. Το πραγματικό του όνομα ήταν Κλεάνθης Μιχαηλίδης, ενώ το φιλολογικό του ψευδώνυμο το επέλεξε αφενός επειδή γεννήθηκε την ημέρα των Αγίων Αναργύρων (Αργύρης), αφετέρου χάρη στην Εφταλού (Εφταλιώτης), την αγαπημένη του παραθαλάσσια περιοχή, τέσσερα χιλιόμετρα έξω από το Μόλυβο. Δεν έκανε άλλες σπουδές, εκτός από τις εγκύκλιες στο ιδιωτικό σχολείο του πατέρα του, Κωνσταντίνου Μιχαηλίδη, όπου φοιτούσαν αγόρια και κορίτσια

της περιοχής. Το 1866 ο πατέρας του πέθανε ξαφνικά, και ο Αργύρης, δεκαεπτά μόλις ετών, ανέλαβε υποχρεωτικά να διδάξει τους μαθητές έως το τέλος εκείνης της σχολικής χρονιάς. Έπειτα, τον κάλεσε κοντά του ένας θείος του, αδελφός της μητέρας του, τραπεζίτης στην Κωνσταντινούπολη. Ο νεαρός ανιψιός έδειξε εμπορικές ικανότητες και ο θείος τον έστειλε το 1868 στο Μάντσεστερ της Αγγλίας, προκειμένου να αποκτήσει τη δική του επιχείρηση. Εκεί, γνώρισε τον Αλέξανδρο Πάλλη. Το 1870 ξέσπασε οικονομική κρίση και ο Εφταλιώτης, καθώς τα επιχειρηματικά του σχέδια δεν ευοδώθηκαν, αναγκάστηκε να εργαστεί, ύστερα από μεσολάβηση του Πάλλη, στον Εμπορικό Οίκο των Αδελφών Ράλλη στο Λίβερπουλ. Εκεί, το 1881, παντρεύτηκε την Αμερικανίδα Ελισάβετ Γκράχαμ. Το 1887, μετακινήθηκε λόγω της δουλειάς του, όπως και ο Πάλλης, στη Βομβάη. Η φιλική σχέση του με τον Πάλλη εξελίχθηκε σε γόνιμη μαθητεία. Το 1891 ο Εφταλιώτης, επιστρέφοντας πια από τις Ινδίες στην Αγγλία, πέρασε από το Παρίσι, όπου και γνώρισε τον Γιάννη Ψυχάρη· οι δύο άντρες έκτοτε συνδέθηκαν με στενή φιλία, εφ' όρου ζωής. Ο Αργύρης Εφταλιώτης πέθανε το 1923 στην Αντίμπ της Γαλλίας, σε ηλικία εβδομήντα τεσσάρων ετών. Από τα δεκαεπτά του, που είχε φύγει από τη Μυτιλήνη, και μολονότι ζούσε με το όνειρο της επιστροφής, δεν κατάφερε να ταξιδέψει στην Ελλάδα παρά μονάχα έξι φορές.

Με το έργο του αφοσιώθηκε στην υπηρεσία του δημοτικισμού, τον οποίο και επιθυμούσε να διαδώσει με τα κείμενά του. Ο Γιάννης Ψυχάρης σε άρθρο του στο περιοδικό *Ο Νουμάς*, το 1906, σημειώνει: «Αν άξαφνα σας έλεγα πως έχετε έναν Τουργκένιεφ, θα το πιστέβατε; Κι όμως έχετε. Όπως στην ψυχή του Τουργκένιεφ είναι όλη η Ρουσία μέσα ζουγραφισμένη, έτσι και του Αργύρη μου του Εφταλιώτη τίποτα δεν του λείπει, γλώσσα, ψυχολογία, ρωμιοσύνη, και στα χρυσά του τα πραγματάκια βλέπετε την εικόνα του λαού μας. Κι ωστόσο, τι θα γίνει; Θα τότε μάθουμε στην Ευρώπη, ίσως προτού μάθετε τ' όνομά του».

Νά ζεϊ κανεί

ή νά μ'ό ζεϊ

Η σειρά «Αριστουργήματα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» περιλαμβάνει έργα σημαντικών συγγραφέων που ξεχώρισαν κατά τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού· πρόκειται, δηλαδή, για αντιπροσωπευτικά έργα της παλαιότερης πεζογραφίας μας. Οι συγγραφείς τους, οι οποίοι εκφράστηκαν σε μια απλή για την εποχή τους γλώσσα, ανήκουν στις λογοτεχνικές γενιές που εμφάνισαν το έργο τους από το 1830 έως το 1880 (Α΄ Αθηναϊκή Σχολή), και από το 1880 και μετά (Γενιά του '80).

Τα κείμενα επιλέχθηκε να τυπωθούν μονοτονικά, προκειμένου να είναι η εικόνα τους φιλική προς τον σημερινό αναγνώστη.

Ο Αργύρης Εφταλιώτης, στενός φίλος του Γιάννη Ψυχάρη, υπέρμαχος του δημοτικισμού, με το έργο του στόχευε, όπως έχει γράψει ο ίδιος («Η ζωή μου», στο Γ. Βαλέτας, Άπαντα Εφταλιώτη, τόμος Β΄, σελ. 29), στην καταπολέμηση της καθαρεύουσας, του «δασκαλισμού»: «Ρίχτηκα λοιπόν στα πεζά, διηγήματα, περιγραφές, λογής άρθρα, κι έτσι έβαλα κι εγώ μερικά φρύγανα στη φωτιά που άρχισε από τότες να πυρώνει και που σήμερα όλοι οι πυροσβέστες του δασκαλισμού δεν προφταίνουνε να τη σδύσουνε».

Ο Μανόλης ο Ντελμπεντέρης είδε το φως της δημοσιότητας 29 χρόνια μετά το θάνατο του συγγραφέα του, χάρη στον Γ. Βαλέτα ο οποίος εξέδωσε τα Άπαντα του Εφταλιώτη. Στην παρούσα έκδοση σεβαστήκαμε την ορθογραφία και τη στίξη του πρωτοτύπου, με τις εξής εξαιρέσεις:

- Αφαιρέσαμε το κόμμα πριν από τις ειδικές προτάσεις.
- Διορθώσαμε ορθογραφικά τις λέξεις: το μάννα (από: «μάννα»), γλυκιά (από: «γλυκειά»· κατ' αντιστοιχία με το «βαθιά» που υπήρχε στο κείμενο), τέτοιος (από: «τέτιος»), τέλειωνε (από: «τέλιωνε»), μιλιούνια (από: «μιλλιούνια»), λιβάδι (από: «λειβάδι»).
- Ενοποιήσαμε –με πεζό το πρώτο γράμμα– τα επίθετα: παρισιάνικο, ελβετική, ρωμαίικο, μαρτιάτικη κ.λπ., όπως επίσης και τα: λόρδος, λαίδη, μυλόρδος, ντόχτορ κ.λπ.

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

5

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

**Ο ΜΑΝΟΛΗΣ
Ο ΝΤΕΛΜΠΕΝΤΕΡΗΣ**

πεζογραφία

Επιμέλεια έκδοσης: *Ελένη Κεχαγιόγλου*

Καλλιτεχνική διεύθυνση: *Γιάννης Καρλόπουλος*

Γραφιστική επιμέλεια: *Εύη Καλογεροπούλου*

Σελιδοποίηση: *Βασίλης Γεωργίου*

Διόρθωση: *Δέσποινα Ζηλφίδου*

Στο εξώφυλλο: *Φ. Ν. Κλεάνθης, «Έλληνες μετανάστες του περασμένου αιώνα. Ένα άγνωστο έργο του Εφταλιώτη», εφημ. Τα Νέα (στήλη: Βιβλίο), 8.10.1977, σελ. 13*

[Πηγή: Τμήμα Ψηφιοποίησης και Φωτογραφικό Αρχείο / ΔΟΛ]

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Ο Μανόλης ο Ντελμπεντέρης, στο Γ. Βαλέτας, Άπαντα Εφταλιώτη, τόμος Α', Εκδόσεις Πηγής, Αθήνα 1952.

ISBN: 978-960-503-245-6

© 2012 Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο αποτελεί προσφορά του Εκδότη, η οποία διατίθεται μέσω ειδικής εφαρμογής προς τους χρήστες ηλεκτρονικών μέσων, ήτοι ηλεκτρονικών υπολογιστών, laptops, notebooks, e-readers, ταμπλετών (π.χ. ipad), smartphones, smart TV και τυχόν άλλων μέσων που θα προκύψουν στο μέλλον. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο διάθεση του παρόντος. Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά τον Ν. 2121/93 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε βάση δεδομένων, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ του Αλέξη Ζήρα	8
Ο Μανόλης ο Ντελμπεντέρης	15

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Αργύρης Εφταλιώτης
και η νοσταλγία της επιστροφής

Ένα από τα ενδιαφέροντα στοιχεία στην ιστορία της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας είναι ότι ορισμένοι από τους συγγραφείς του τέλους του 19ου αιώνα ήταν προάγγελοι του δημοτικισμού. Επηρεασμένοι από το θετικιστικό πνεύμα της εποχής, θεωρούσαν, ο καθένας με διαφορετικό τρόπο, ότι η αποδοχή της γλώσσας του λαού από τη δημόσια εκπαίδευση όπως και από τη δημόσια διοίκηση, γενικότερα, θα είχε ευεργετικές επιπτώσεις για την ενίσχυση των νέων δυνάμεων της χώρας. Θα μπορούσαμε έτσι να πούμε ότι προτού καν εμφανιστεί Το ταξίδι μου (1888) του Γιάννη Ψυχάρη, ένα έργο που ως γνωστόν είναι εμβληματικό για τις απαρχές του κινήματος του δημοτικισμού, υπήρξαν μερικοί λόγιοι της εποχής με ευρύτερα ενδιαφέροντα

που ήταν ήδη έτοιμοι γι' αυτή την αλλαγή. Ο Αργύρης Εφταλιώτης, ψευδώνυμο του Κλεάνθη Μιχαηλίδη (Μόλυθος Μυτιλήνης, 1849 – Αντίμπ Γαλλίας, 1923) ήταν ένας από αυτούς.

Το ενδιαφέρον στην περίπτωση του Εφταλιώτη, όπως και στις συγγενικές περιπτώσεις των συγχρόνων του, Αλέξανδρου Πάλλη (1851-1935), Δημητρίου Βικέλα (1835-1908), αλλά και του ίδιου του Ψυχάρη (1854-1929), είναι ότι η συγγραφική τους εργασία υπήρξε αναπόσπαστα δεμένη τόσο με τη νοσταλγία τους για την πατρίδα όσο και με την κάπως αντιφατική προοπτική για τον εκσυγχρονισμό της· προοπτική που καλλιεργήθηκε και στερεώθηκε ενώ ήταν όλοι τους εγκαταστημένοι μακριά από την Ελλάδα. Οι περισσότεροι, όπως παλαιότερα ο Αδαμάντιος Κοραής, ασχολούνταν με το εμπόριο, στην Αγγλία, στη Γαλλία ή σε άλλες χώρες της Ευρώπης, πράγμα που δείχνει τελικά πόσο σχετική ήταν η εκεί ωριμασμένη αστική τους συνείδηση με τη βαθύτερη πνευματική τους καλλιέργεια. Μελετούσαν Αισθητική, μετέφραζαν ξένη λογοτεχνία αλλά και Όμηρο, αλλά και εγχειρίδια παιδαγωγικής. Υιοθετούσαν αμέσως και υποστήριζαν οικονομικά και ηθικά κάθε

μεταρρουθμιστική προσπάθεια, άλλοι, όπως ο Βικέλας, έχοντας το όραμα του θεσμικού εξευρωπαϊσμού της χώρας, άλλοι, όπως ο Εφταλιώτης, έχοντας το όραμα της διαφύλαξης της λαϊκής γλώσσας και της λαϊκής κοινοτικής ταυτότητας.

Η αναχώρηση του Εφταλιώτη από την ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Μυτιλήνη, και η γεμάτη μετακινήσεις ζωή του παρουσιάζουν πολλές επίσης ομοιότητες με των άλλων, του Πάλλη και του Βικέλα. Σπούδασε στο ελληνοδιδασκαλείο του πατέρα του στο Μόλυβο, και μετά το θάνατο εκείνου έφυγε για την Πόλη, κοντά σ' έναν τραπεζίτη θείο του. Όμως, πολύ σύντομα ο θείος του τον έστειλε στο Μάντσεστερ της Αγγλίας, με σκοπό να εκπροσωπήσει μια εμπορική επιχείρηση. Η μεγάλη οικονομική κρίση της υφαντουργίας το 1870 ανέκοψε τα σχέδιά του για ανεξάρτητη επαγγελματική σταδιοδρομία και τον έκανε να δεχτεί την πρόταση του ήδη εγκαταστημένου (1869) στο Μάντσεστερ Αλέξανδρου Πάλλη, να εργαστεί στον Οίκο των Αδελφών Ράλλη όπου εργαζόταν κι εκείνος. Πρώτα ο νεαρός Εφταλιώτης στάλθηκε στο Λίβερπουλ, και έπειτα πήρε εντολή, όπως και ο Πάλλης, να φύγουν για τη

Βομβάη των Ινδιών, όπου ο Οίκος των Ράλλη είχε εκτεταμένες δόσοληψίες. Από επιστολές που έστειλε από εκεί ο Εφταλιώτης, φαίνεται ότι η απομόνωση ενίσχυσε τη φιλία του με τον Πάλλη, αλλά επίσης βοήθησε και τους δυο να σκεφθούν απερίσπαστα το θέμα του γλωσσικού και εκπαιδευτικού εκσυγχρονισμού που τους απασχολούσε και στα προηγούμενα χρόνια. Στις Ινδίες εξάλλου πληροφορήθηκαν την έκδοση του Ταξιδιού μου του Ψυχάρη, είδηση που υποδέχτηκαν με άκρατο ενθουσιασμό. Αποφάσισαν μάλιστα κατά την επιστροφή τους στην Αγγλία, το 1891, να περάσουν από το Παρίσι για να γνωρίσουν από κοντά τον συγγραφέα. Έκτοτε, μεταβλήθηκαν σε φανατικούς θιασώτες των ιδεών του, αποτελώντας διά βίου την εμπροσθοφυλακή του μαχόμενου δημοτικισμού. Σχεδίασαν εκδοτικά προγράμματα, οργάνωσαν ομιλίες, πήραν μέρος σε δημόσιες συζητήσεις και σε κρίσιμες διαμάχες, έστειλαν και έλαβαν εκατοντάδες επιστολές, σχετικές με το γλωσσικό ζήτημα και τις αρχές του, βοήθησαν οικονομικά αλλά και στήριξαν ηθικά το βασικό όργανο του κινήματος, το περιοδικό Ο Νουμάς του Δημητρίου Ταγκόπουλου.

Ο Αργύρης Εφταλιώτης, αν και ουσιαστικά αυτοδίδακτος, είχε από νεαρή ηλικία έφεση προς τα γράμματα. Με την πρώτη άφιξή του στην Αγγλία, το 1869, άρχισε να στέλνει συνεργασίες σε ελληνικά περιοδικά. Ενθουσιώδης φύση, ιδεολόγος, στο πρώτο διάστημα της αγγλικής του παραμονής (1869-1887) ασχολήθηκε κυρίως με μεταφράσεις, σε μεικτή γλώσσα, Άγγλων ρομαντικών ποιητών (Μπάιρον, Γουίλιαμ Γουέρντσγουερθ, Όλτζερνον Σούνμπορν), τους οποίους αγαπούσε ιδιαίτερα. Αλλά και τα «Τραγούδια του ξενιτευμένου», γραμμένα στη δημοτική, που έστειλε αργότερα (1889) στον «Φιλαδέλφειο Διαγωνισμό», όπως και τα πολυάριθμα ποιήματά του που συγκεντρώθηκαν στους Παλιούς σκοπούς (1909) και στα μεταθανάτια Άπαντά του (1952, 1962, 1973), δείχνουν κι αυτά τη ρομαντική του ιδιοσυγκρασία, καθώς η ελληνολατρία του υπογραμμίζεται με άκρατη, λυρική μυστικοπάθεια. Η ίδια ρητορική, εμπνευσμένη πνοή υπάρχει και στην κατοπινή (1914) απόπειρά του να μεταφράσει την ομηρική Οδύσσεια, την οποία δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει.

Η βασική συνεισφορά του Εφταλιώτη στην πεζογραφία του τέλους του 19ου αιώνα και των αρχών

του 20ού βρίσκεται στα αφηγηματικά βιβλία του: στις ηθογραφικές Νησιώτικες Ιστορίες (1894), στη Μαζώχτρα κι άλλες ιστορίες (1900), μια νουβέλα ερωτικού πάθους και εκδίκησης που θυμίζει αρκετά Το βοτάνι της αγάπης του Γεωργίου Δροσίνη· στο μοναδικό του μυθιστόρημα Ο Μανόλης ο Ντελμπεντέρης (1952)· στο δράμα του Βουρκόλακας (1900), θεατρική μετάπλαση του γνωστού βαλκανικού μύθου και τραγουδιού του «Νεκρού Αδελφού».

Στο μυθιστόρημά του, Ο Μανόλης ο Ντελμπεντέρης, ο Εφταλιώτης, όπως και σε πολλά από τα διηγήματά του, πραγματεύεται το αγαπημένο του θέμα, τη νοσταλγική επιστροφή στην πατρίδα, στον κόσμο στον οποίο πάντοτε ανήκει ο ξενιτεμένος, παρά τις οδυσεικές του περιπέτειες σε άγνωστους τόπους, παρά τις κατακτήσεις του που ωστόσο δεν σβήνουν την επιθυμία του νόστου και παρά τα χρόνια που περνά έχοντας να αντιμετωπίσει προκλήσεις τις οποίες πρέπει να υπερβεί. Οι Νησιώτικες Ιστορίες αποτελούν στο σύνολό τους μία από τις πιο καθαρές μορφές ειδυλλιακής ηθογραφίας της γενιάς των Ελλήνων πεζογράφων του 1880, με τα πρόσωπα των ιστοριών να είναι

μέρος της νησιωτικής κοινότητας, μέρος του προαι-
ώνιου, εθιμικού τρόπου ζωής και του γύρω φυσικού
τοπίου. Ο Μανόλης ο Ντελμπεντέρης, αντίθετα, εί-
ναι η απόπειρα του συγγραφέα να γράψει μια ιστο-
ρία που εξελίσσεται μάλλον γοργά, συγκεντρωμένη
γύρω από ένα και μόνο πρόσωπο. Παρακολουθεί το
πρόσωπο αυτό από την αρχή έως το τέλος, από τη
στιγμή της αναχώρησής του από το νησί έως την επι-
στροφή του ύστερα από χρόνια και πάλι εκεί όπου
γεννήθηκε. Αναμφίβολα, στο μυθιστόρημα υπάρχουν
αποτυπώσεις διωμάτων του ίδιου του Εφταλιώτη, ει-
κόνες από γεγονότα που έζησε, αρκετές ταυτίσεις με
το πρόσωπο του Μανόλη, αφού κι αυτός επίσης γίνε-
ται έμπορος στην Αγγλία, γνωρίζει επιτυχίες και απο-
τυχίες, καταστροφές και θριάμβους, ταξιδεύει συνε-
χώς σε χώρες και σε πόλεις όπου δραστηριοποιούνται
Έλληνες έμποροι της διασποράς, παίρνει μέρος σε
ριψοκίνδυνα σχέδια, εκμεταλλεύεται τις περιστάσεις,
πλουτίζει στο τέλος και, κορεσμένος από όλα, αφήνει
να τον παρασύρει η ενδόμυχη νοσταλγική διάθεση
της επιστροφής στα πάτρια.

Αλέξης Ζήρας

Ο ΜΑΝΟΛΗΣ
Ο ΝΤΕΛΜΠΕΝΤΕΡΗΣ

I

Η νοτιά φυσομανούσε λυσσάρικα τη μαρτιάτικη εκείνη πρωινή. Έλεγες και χοχλόβραζε η θάλασσα, τόσο ήταν ταραγμένη, τόσο θολωμένη με τον άμμο που ανασήκωνε από τα βάθη της η φουρτούνα. Τα κύματα ροβολούσαν από τις ανοιχτοπελαγιές απανωτά κι ασταμάτητα, και σα ζουλιγόντανε μέσα και μέσα στον κόρφο της Λησμόβρουσης, κατά τα βορινά του νησιού της Μυρσίνης, και κατρακυλούσανε να ξεσπάσουν και να στρωθούνε χιονόασπρα στην απέραντη αμμουδιά, φούσκωναν ολοένα και πετούσαν αφρούς από τις γιγαντένιες τους ράχες. Στράτεμα λες κι ήταν, που χύμιζε να την αρπάξει τη γης, να τη σαβανώσει με τη φοβερή του πλημμύρα. Σε ξεκούφαινε το βαθύ το βουητό, που στιγμή δε σωπούσε,

που ανασασμός τι θα πει δεν το γνώριζε, που μόνο δεν τ' άκουγες σαν αρνιούνταν πότε πότε τ' αυτί σου να το δεχτεί, καθώς έπαιρναν αρπαχτούς ύπνους τ' αποσταμένα του νεύρα.

Αθώρητα τα βουνά στ' αριστερό το πλάι με τ' αμέτρητα χωριουδάκια του, αθώρητα και τ' αντικρινά τα νησάκια. Σα να είχε κατεβασμένα η φύση τα μύρια στολίδια της, και σα να 'πλενε το σπιτικό της μ' ανεμοβρόχι και με σιφούνους. Άλλο δε θώρειες παρά θολή, μολυβρόχρωμη αντάρα, γης κι ουρανός και πέλαγο όλα ένα, δω και κει κάτι πιο βαθιά η μαυρίλα, πάντα όμως αγριωπή, μανιασμένη, βουρκομένη. Απέραντο αλώνι ομπροστά σου, και παρασταίνονταν η μεγάλη παλαίστρα, το 'να στοιχείο με τ' άλλο. Μόλις ξάνοιγες τ' αψηλομέτωπο χωριό της Λησμόβρουσης κατά τα δεξιά, κοιτώντας από την αμμουδιά της ακρογιαλιάς. Τους γκρεμνούς ωστόσο της πλευράς εκείνης του Κόρφου, τους βράχους που στέκουνταν απ' άκρη σ' άκρη βαστώντας τα πλίθινα σπίτια στη ράχη τους, και που τους έδερνε το κύμα με ξέχωρα λύσσα, αυτούς δεν μπορούσε να τους κρύψει μήτε βροχή, μήτ' αντάρα. Ήταν το θεατήριο η απόβραχη εκείνη μεριά. Όλο το χωριό μαζεμένο στα

καταράχια, και κοίταζε κάτι με περισσή περιέργεια. Να κοίταζε τάχα της πρωινής εκείνης το χαλασμό; Τίποτις. Ο χωριανός με τέτοιες κοσμοχαλασιές δεν πολυσκοτίζεται. Τρυπώνει και προσμένει να καλοσυνέψει, για να ξαναβγεί στη δουλειά του, στο γλέντι του. Κοίταζε ο κόσμος εκείνος βαπόρι που φάνηκε στου πέλαγου τα συμμαζεμένα περίορα.

Τα βαπόρια τότες δεν ήτανε δα και να τα δεις καθεμέρα. Τα 'βλεπες κάποτες και περνούσαν από την πίσωθε μεριά του νησιού, τη βορινή, μερικά μίλια πρι να γυρίσουνε το Μεγάλο Κάβο της στεριάς από δίπλα. Και σαν ήτανε μάλιστα γαλήνη και τύχαινε να βρεθείς από κείνα τα ξοχικά μέρη, άκουγες και το χτύπο της μηχανής. Βαπόρι όμως στον κόρφο της Λησμόβρουσης μέσα, που άλλο δεν αποδέχουνταν παρά περάματα, ή το πολύ γολέτες, ήτανε στ' αλήθεια σπάνιο πράμα. Άμα λοιπό μάτιασαν οι Λησμοβρουσιώτες καπνό βαποριού, που χαμηλοσκεπάζε τ' αφρισμένα τους κύματα την πρωινή εκείνη, όξω όλοι τους κι όλες, όξω στον γκρεμνό και στα βράχια, να το καλοδούνε το μεγάλο το θάμα.

Ζύγωνε κι όλο ζύγωνε ο καπνός, ξαπλώνουνταν κι όλο ξαπλώνουνταν απάνω στου πελάγου την

πλάτη. Ακόμα λίγο και ξάνοιγες το σκαφί του βαποριού, που σαν καρυδόφλουδο ανεβοκατέβαινε και θαλασσομαχούσε.

Ξέροντας οι Λησμοβρουσιώτες πως ήτανε ρηχά τα νερά κατακεί που αρμένιζε, πρέπει να θάρρεψαν πως ακόμα λίγο και θα κάθιζε στον άμμο και τότες πια θρούβαλα το βαπόρι! Σηκώνονται λοιπόν και ξεκινούνε μερικοί κατά την ακρογιαλιά, όχι δα και για να ρίξουνε βάρκα αν ήταν ανάγκη, ή να δώσουν άλλη βοήθεια –οργανισμένα τέτοια συστήματα δεν τα 'ξεραν τότες, άφησε που ήταν και δύσκολο με τόση κακοκαιριά. Κατεβήκανε στην ακρογιαλιά για να βρεθούν πιο σιμά στην καταστροφή, να καλοδούν και το βαπόρι που σίμωνε πια τώρα, και φαινότανε σα μαύρος δράκος με την κόκκινη την κοιλιά στη φουρτουνιασμένη θάλασσα απάνω. Ίσως και με σκοπό να μαζέψουν τίποτις.

— Θαρρώ πως πάλε θα μας ταγίσεις μουστάρδα, μωρέ Τζανή! φωνάζει ο Αγγελής ο ψαράς του γειτόνου του του Μαστέλα, που 'φερε μια φορά μερικές αβαρίες από ξενικό καράβι, πεσμένο όξω κατά τη Μαρμαροσπηλιά κι είχε και κάμποσα γυαλιά μουστάρδα. Έγινε τότες του κόσμου ο χαλασμός,

μάλιστα μ' ένα κομμάτι τυρί, που πήρε να τους πνίξει η βόχα του.

— Μωρέ μωρέ, για δεσ που θα πεταχτεί όξω κι όξω, κράζει ο Μαστέλας, κρατώντας τη φέσα του, να μην την πάρει ο αγέρας. Τι του 'χε του δύστυχου και ξέπεσε στα νερά μας!

Αν ήταν ντόπιο πλεούμενο μπορούσε ο Μαστέλας να τονέ βρίσει κιόλας τον καραβοκύρη, που δεν είχε μαθές το νου του. Φράγκικο βαπόρι όμως, μ' ανθρώπους μέσα που τα ξέρουν όλα, με μηχανές και με ρόδες, να το κατακρίνει αυτός, από πού κι ως πού! Το πολύ να τονέ λυπηθεί το Φράγκο. Σαν πέσει όμως όξω κι ανεμοσκορπιστούν οιπραμάτειες του άλλος λογαριασμός.

— Έννοια σου, μωρέ, και δε θα φας τα κόλλυβά του. Ξέρει αυτός. Ίσια σοταβέντο στη Λεμονή θα τραβήξει τώρα τώρα, κράζει ο Μπατάλιας με τη σπασμένη φωνή, παλιός ναύτης αυτός.

Και σα να το 'χες παραγγελιά, το βαπόρι γυρίζει την πλώρη του άξαφνα κατά τη μεσημβρινή, τη ζερβή μεριά του κόρφου, και σ' ένα τέταρτο μέσα έριχτε τα σίδερά του κατά τις βραχουριές της Λεμονής, που κάτι σα να μισοφαίνονταν τώρα. Σύγκαιρα

άρχισε να ξερνάει κι άσπρες θεόπυκνες αχνιές από τα φουγάρα του.

— Τώρα ν' ακούστε, παιδιά, μόλις φώναξε ο Μπατάλιας, και πλάκωσε βουητό κι από της φορτούνας πιο φοβερότερο. Λες και διαλαλούσε το θεριό τη νίκη του, ύστερ' από την παλαίστρα του με τα κύματα.

Στέκουνταν οι χωριανοί άλαλοι και τ' άκουγαν το μεγάλο κακό. Κι εκεί που βογγούσε βαθιά σα βουβαλιού αδιάκοπο μούγκρισμα, μόνε μύριες φορές πιο τρανό, αλλάζει άξαφνα, κι από φουγκρητό γίνεται πεισματάρικο τσιριχτό, που 'λεγες και τα σύννεφα έσκιζε. Τους έπιασε τους Λησμοβρουσιώτες σα θρησκευτικός φόβος.

— Τι να 'ναι αυτό άραγες! ρωτάει ο γερο-Καρδαμούλης, ο λαχανάς.

— Να, από τον κάτω κόσμο χαμπάρια, αποκρίνεται ο Μπατάλιας.

Άρχιζε ωστόσο να καταπέφτει η μάνητα του ανέμου. Ξανοιγόντανε σιγά σιγά τα ουρανοθέμελα, ξαναφανερώνονταν αγάλι αγάλι τ' ατέλειωτα εκείνα βουνά που αρχινοούν από τη Λεμονή και πηγαίνουν όξω κι όξω κατά τη Μαρμαροσπηλιά. Και μήτε

βροχή πια δεν έπεφτε. Μονάχα η θάλασσα λύσσαζε ακόμα, και τράνταζαν οι αμμουδιές με τα βαριά κύματά της.

Άρχισαν οι Λησμοβρουσιώτες ν' ανεβαίνουνε στο χωριό ένας ένας. Να παν ως στη Λεμονή να δουν κι από κοντά το βαπόρι, κάτι πάρα πάνω από μισή ώρα δρόμο, τόση τρέλα θα σου 'λεγαν πως δεν την είχαν. Να περπατήξουν εκεί που βγαίνει παράς, ναι. Μα τι να βγάλουν αυτοί από το βαπόρι, που ήταν έτοιμοι οι Λεμονιώτες να στείλουν απάνω όσες ήθελε προμήθειες.

Τραβήξανε λοιπόν ένας ένας πίσω κατά τη Λησμόβρουση. Ξαναμαζευτήκανε στα καταράχια τους και τα λέγανε με τους άλλους που απόμειναν απάνω εκεί.

Ένας, ωστόσο, δεν ξανανέβηκε στο χωριό. Έμεινε αυτός στην ακρογιαλιά, κι ακόμα κοίταζε, όλο το κοίταζε το βαπόρι, που σα να γύρευε να συχάσει πια τώρα, ύστερ' από τόση αγωνία κι αγκομαχητό – τ' αποσταμένο θεριό του πελάγου.

Ήταν ο ένας εκείνος ο Μανόλης, ο γιος του μακαρίτη του Ντελμπεντέρη, προύχοντα της Λησμόβρουσης.

Αγόρι ως είκοσι χρονώ, αψηλόλιγνο, μαυριδερό, αρχοντάδικο, ομορφοκαμωμένο. Ίδρωνε το μουστάκι του απάνω από φιλοκάμωτα χείλη. Τα πηχτά κι ολόμαυρα φρύδια του, μόνο που δεν κλούσαν οι μέσα άκρες τους. Φορούσε και στενά με ρεπούμπλικα, σπάνιο πράμα στα μέρη εκείνα τότες. Ήξερε να μασάει και πέντ' έξι γαλλικές λέξεις, όσες του 'μειναν από τη «Χρηστομάθεια». Μελετούσε ο γέρος ο Ντελμπεντέρης να τότε βγάλει σε κόσμο, να τον κάμει άνθρωπο, και τον είχε στείλει ως στην Αγαθιά –τρεις ώρες με το μουλάρι– να μάθει στου Γρηγορέλη, του καινούριου δασκάλου, που είχε εκεί ανοιγμένο ξεπίτηδες Σχολείο γι' αρχοντόπουλα. Είχε και δυο τρεις αρχοντοπούλες σπίτι του ο Γρηγορέλης και τις κατέβαζε καθεμέρα στο μάθημα. Με τι τρόπο κατόρθωσε τότες ο Μανόλης να τα ψήσει με μια τους, την ομορφότερη, και να την ξελογιάσει –πράμα που αφήνει εποχή μέσα σε χωριό, που αφανίζει σπιτικά και χαντακώνει ζωές αλάκερες– είναι ν' απορέσει άνθρωπος, αγκαλά πέφτει κι έξω από την ιστορία μας. Η αλήθεια είναι πως δεκαοχτώ χρονώ τον έφερε άρον άρον από την Αγαθιά στη Λησμόβρουση ο Ντελμπεντέρης και τον έβαλε στο μαγαζί του, το

σημαντικότερο του χωριού. Ήρθε κατόπι ο βαρύς ο χειμώνας που 'καψε τα λιόδεντρα, βρέθηκε η σερμαγιά του Ντελμπεντέρη μπλεμένη στα φτωχεμένα χωριά ολοτρόγυρα, και σαν πέθανε από το σεκλέτι ο γέρος, αφήκε όλες όλες τρακόσες λίρες, κι αυτές χτήματα, στη χήρα και στο μοναγοχιό του, το μορφονιό το Μανόλη, που στέκουνταν τώρα και κοίταζε το βαπόρι.

Το κοίταζε με ψυχόπονο και με λαχτάρα, που ίσως μήτε την πλανεμένη του δεν κοίταζε σαν την πρωτόειδε στις Αγαθιάς το Σκολειό. Του φάνηκε σα να βρίσκονται ως τα τώρα σε θεοσκότεινη φυλακή, και ξεπρόβαλε άξαφνα κι είδε την άσπρη μέρα του κόσμου. Του φάνηκε το βουητό εκείνο σα φωνή του έξω κόσμου και τους χαιρέταγε, τον καλνούσε στα μεγάλεια του και στα πλούτη του. Δεν ήτανε λοιπόν παραμύθι ο έξω κόσμος, η Ευρώπη όνειρο δεν ήτανε. Να τος ο μηνύτορας του πολιτισμού της, να το το θάμα της. Τύφλες να 'χει το χωριό και τα παλιόδεντρά του ομπρός στα μιλιούνια που μαζεύονται εκεί κάτω με μηχανές, με μόδες, με λούσα, με μύριους τρόπους.

Και δεν ήταν πρώτη φορά που τότε συνέπαιρναν τέτοιες φαντασίες το φραγκοφορεμένο μορφονιό

της Λησμόβρουσης. Το 'χε φυσικό του να ονειρεύεται μεγαλύτερους κόσμους από μικρός. Από μικρός διάβαζε, όχι πια την «Ευτέρπη», που κιτρίνιαζαν οι άδετοι τόμοι της στοιβασμένοι στα σκονισμένα του ράφια, μα και κάτι «Ιλλουστρασιόνες», κάτι άλλες φραγκοφυλλάδες αφησμένες εκεί από μουσαφιραίους ή από ξενιτεμένους του πατριώτες. Τα διάβαζε όλα εκείνα και φούσκωνε ο νους του, λιγώνουνταν η καρδιά του, τον έπιανε σα νοσταλγία για ξενιτιές, για νέους κόσμους και για μεγάλες δόξες.

Τα 'βλεπε αυτά η μάνα του, γυναίκα φρόνιμη κι ανόμοιά του σε πολλά, και πρώτο πρώτο στης φαντασίας τα φούμαρα, γυναίκα που όλα τα μετρούσε και τα ζύγιαζε εξόν την αγάπη, – τα 'βλεπε, και με τρόπο πάντα πάσκιζε να γυρίζει το μονάκριβό της, και να του δίνει πονεσιά για τον τόπο του, για το είναι τους, για τα χτήματα που μπορούσανε με τον καιρό και με τη δούλεψη να τους ξαναφέρουν ίσως στα πρώτα τους. Αυτός όμως μήτε σαν του μιλούσε η μάνα δεν μπόρειε να διώχνει από το λογισμό του τ' αγαπημένα του όνειρα· – μόνο που αντίς να το δείχνει πως ήταν του κάκου, καμώνουνταν πως συμφωνούσε μαζί της, να μην την κακοκαρδίσει. Είδος ψευτοκαλοσύνης, ή

ας πούμε καλοσύνη βγαλμένη από την ανάποδη μεριά της ψυχής – πράμα συνηθισμένο στη Λησμόβρουση μέσα, που τη γυμνή αλήθεια τηνέ θάρρει ο κόσμος ή κουταμάρα, ή απονιά, κατά την περίπτωση.

Βυθισμένος στους ακοίμητους στοχασμούς του ο Μανόλης, αναμμένος από τη λαχτάρα της ξενιτιάς, δίχως να σκοτιστεί αν έπρεπε ίσως να τρέξει μια ματιά και να πει της μάνας του τα γενάμενα, βρέθηκε στο μισό δρόμο της Λεμονής, ώς στην άλλη άκρη της αμμουδιάς. Δεν έμνησκε από κει μήτε ένα τέταρτο βουνίσιο μονοπάτι ώς στο λιμάνι που παράλαβε το ξενεριασμένο βαπόρι. Πήρε το μονοπάτι και πήγε ομπρός, ονειριασμένος, ξελωλαμένος.

Άρχιζε πια τώρα να ξεπροβάλλει κι ο ήλιος από τα σύννεφα. Σμίγουνταν οι αχτίδες με τους αφρούς απ' άκρη σ' άκρη του πελάγου, κι εκεί που χαλούσε ο κόσμος, τώρα λες κι έπαιζε η φορτούνα με τη λιακάδα. Πρόβαλαν και τα βουνά ολοκάθαρα, και σα ροβολούσε της Λεμονής τον κατήφορο ο Μανόλης δεν ένιωθε μήτ' άνεμο πολύ από τα μέρη εκείνα. Ήτανε μάλιστα η θάλασσα και κάμποσο ήσυχη κατακεί, αφού ώς κι η βάρκα του βαποριού μπόρεσε κι έπιασε στη σκάλα της Λεμονής.

Βγήκε από τη φελούκα ένας σαν αξιωματικός, κι ένας άλλος. Ο άλλος είναι για τα μας ο πιο σημαντικός. Μπήκανε στο χωριό και ψούνισαν προμήθειες για το βαπόρι. Ο αξιωματικός πλέρωνε, ο άλλος έκαμνε το δραγομάνο. Άγγλοι κι οι δυο τους. Αγγλικό και το βαπόρι, η «Νέλλη». Έφερνε σιτάρι από τον Ποταμό, και στο δρόμο του απάνω αναγκάστηκε να τρυπώσει στης Λησμόβρουσης τον Κόρφο. Εκεί λοιπόν που παζαρεύανε σ' ένα μαγαζί, ξεφυτρώνει της Ντελμπεντέραινας ο γιος ομπροστά τους.

— Έχει αντίκες στον τόπο σας; γυρίζει και ρωτάει ο δραγομάνος το Μανόλη σε γλώσσα μισορωμαίικη, άμα άκουσε πούθε ήρχουνταν.

— Άλλο τίποτε, απολογιέται ο Μανόλης, αφού τους προσμίλησε.

Σαν τέλειωσαν τα ψούνια και ξανακατεβήκανε στη Σκάλα, συμφωνήθηκε να μείνει στη στεριά ο δραγομάνος ως το βράδυ, για να πάει να δει τις αρχαιότητες. Συφώνησε κι ο Μανόλης να του δείξει το δρόμο, κι έτσι από τη μια ξεκινούσε η φελούκα, γεμάτη λαχανικά, ορνίθια κι αυγά, κι από την άλλη ο Μανόλης ανέβαινε το μονοπάτι με τον ντόχτορ Πήρσονα, τον περηγητή, που γύριζε από ρούσικη περιοδεία αυτή

τη φορά, κι έτυχε να ταξιδεύει με τ' αγγλικό βαπόρι που πήγε να ξετρελάνει τους Λησμοβρουσιώτες.

Στο δρόμο απάνω έμαθε ο ντόχτορ Πήρσονας πολλά πράγματα, έμαθε μερικά κι ο Μανόλης. Μιλούσανε ρωμαίικα, γιατί πάντα καλύτερα τα ρωμαίικα του Πήρσονα από του Μανόλη τα γαλλικά. Μα και γαλλικά σαν του μιλούσε ο νέος, πάλε ρωμαίικα του αποκρίνονταν ο Άγγλος, αποφασισμένος να τα καλομάθει για το ταξίδι που μελετούσε να κάμει στα νησιά μας τον άλλο χρόνο.

Σάνε σιμώσανε στο χωριό της Λησμόβρουσης, ήταν πια ο Μανόλης φίλος του ξένου. Τον κάλεσε μάλιστα και στο σπίτι τους, να γευτούν πρώτα, κι ύστερα να πάει να δει τα ρεποθέμελα της αρχαίας Πολιτείας εκεί κοντά.

— Μα είστε όλοι σας εδώ τόσο καλοί; είπε ο ξένος πρόσχαρα τότες.

— Δηλαδή... ξέρετε... σε τέτοια απόμακρα μέρη...

— Ξέρω, ξέρω, φιλόξενοι πάντα.

— Μα όσο για ανθρωπισμό, τι λόγος, μπροστά σε μια Ευρώπη...

— Και πότε για τα ξένα; Εσείς ξενιτεύεστε πάντα.

— Μα τι να σας πω; Να πάω ως τη Σμύρνη, στη Πόλη, ή και στη Σύρα τι βγαίνει; Όλος ο κόσμος πηγαίνει. Εμένα ο νους μου είναι στα μακρινά, στα μεγάλα.

— Κι αμέ οι γονιοί σου, οι δικοί σου;

— Πατέρα κι αδέρφια δεν έχω. Η μητέρα, θα πείτε. Ε, η μητέρα πάντα θα πονέσει, θα κλάψει ύστερα – παιδί της είμαι, τι θα κάμει; Αργότερα θα το καμαρώσει κιόλας, αν πετύχω.

— Πώς δεν έρχεσαι το λοιπό μαζί μου ως στην Αγγλία; Να, περίσταση. Μήτ' έξοδο, μήτε τίποτις. Σε παίρνω και με μαθαίνεις ρωμαίικα, έπειτα κοιτάζουμε και τι άλλη δουλειά μπορείς να καταπιαστείς. Πατριώτες σου εκεί όσοι θες...

Ζύγωναν κείνη την ώρα την ξώθυρα του σπιτιού. Τον παρακάλεσε ο Μανόλης τον ξένο να μην πει τίποτις μέσα, κι αυτός θα το καλοσυλλογιστεί και τ' αποταχύ έρχεται και του φέρνει απάντηση, αφού το βαπόρι ίσαμε τότες δε σηκώνεται. Εκεί απάνω παρουσιάζεται ο Μπατάλιας, που τους πήρε το μάτι του από την αγορά, και του 'ρθε όρεξη να μιλήσει του ξένου τα δυο ιταλικά που θυμούνταν από τα νιάτα του. Αυτό ήθελε κι ο Μανόλης. Τον προσκάλεσε

μέσα, τους έβαλε τραπέζι η Ντελμπεντέραινα, και σαν έφαγαν και τα είπαν, παρακάλεσε ο Μανόλης τον Μπατάλια να πάρει τον ξένο και να του δείξει την παλιά Πολιτεία, επειδή ατός του είχε δουλειές να κοιτάξει. Έγινε έτσι, κι απόμεινε ο Μανόλης μονάχος με τη γριά του.

Σαν ησύχασε η Ντελμπεντέραινα και ξαναπήρε τ' αργόχειρο στο χέρι της, εκεί που κουβέντιαζε με το γιο της για το 'να για τ' άλλο...

— Και τι απόκριση της έδωσες εχτές της προξενήτρας; τη ρωτάει άξαφνα ο Μανόλης.

— Τι απόκριση; Και τι ρωτάς, σα να μη τα ξέρεις; Πού σου 'ρθε να τα ξαναβγάλεις στη μέση;

— Μα να! Ξέρω κι εγώ; Θαρρώ πως άδικα σου χάλασα την καρδιά, γιατί, τι να σου πω... Όσο το συλλογιούμαι... Το πονώ που το πονώ το κορίτσι. Γνωρίζούμαστε από τόσοι δα μικροί. Ός και σκολειό μαζί πηγαίναμε. Έπειτα... να που το θέλει κι η ίδια της η κοπέλα... Προικιά, καθώς είπαμε, δε δίνει πολλά η Χατζηνικόλαινα η καημένη, που είναι αρχόντισσα κι αυτή χωρίς αρχοντιές. Μα ποιος το ξέρει, α δε θα 'χουμε κι αρχοντιές καμιά μέρα... Το λαχταρώ, τι τα θες, να σας κάμω το χατίρι πια όλους σας, και να συχάσουμε.